

Piotr Karaś

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

DOŚTĘPNOŚĆ KREDYTU DLA PRZEDSIĘBIORSTW W CZASIE KRYZYSU GOSPODARCZEGO

Streszczenie: Globalny kryzys finansowy, którego kulminacja przypada na III kw. 2008 roku, dotknął także polską gospodarkę. Negatywne skutki kryzysu są widoczne m.in. w ograniczeniu dostępności kredytu dla przedsiębiorstw, choć między pierwszym a drugim okresem kryzysu (cezurę stanowi IV kw. 2008 roku) występują istotne różnice. Od końca 2008 roku zaostrożenie polityki kredytowej staje się zjawiskiem powszechnym (najczęściej jako powód wymienia się ryzyko co do sytuacji gospodarczej oraz sytuacji kapitałowej banku). Z jednej strony banki podnoszą zarówno kryteria, jak i warunki kredytu, a z drugiej *gros* podmiotów, które mają zdolność kredytową i odpowiednie zabezpieczenia, nie otrzymuje kredytu (bezwzględna większość odmów udzielenia kredytu ma źródła niezależne od kondycji przedsiębiorstw).

Słowa kluczowe: kredyty dla przedsiębiorstw, kryzys finansowy.

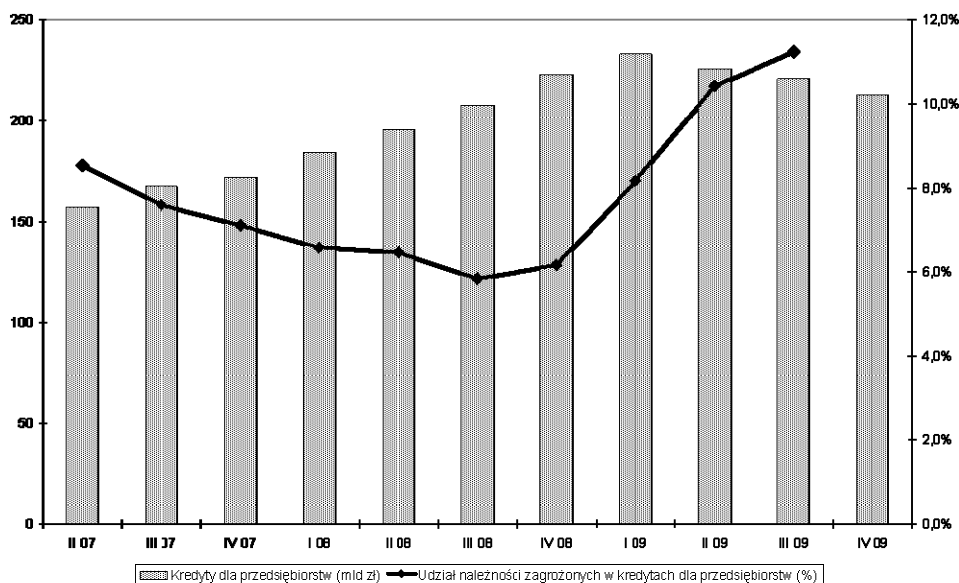
1. Wstęp

Pierwszą falę obecnego globalnego kryzysu finansowego datuje się na przełom lata i jesieni 2007 roku [KNF, *Raport...* 2008, s. 18]. Natomiast jako początek drugiej fali przyjmuje się upadek banku inwestycyjnego Lehman Brothers, czyli połowę września 2008 roku [KNF, *Raport...* 2009, s. 8]. Kryzys ma charakter globalny, tzn. negatywne zjawiska z zagranicy mogą być przeniesione do gospodarki krajowej¹.

Przedmiotem niniejszych analiz jest próba odpowiedzi na pytanie, czy w czasie globalnego kryzysu zmieniła się dostępność kredytu dla przedsiębiorstw w Polsce. Przez „dostępność kredytu” rozumieć się tu będzie: (1) wielkość podaży kredytu; (2) deklaracje podmiotów gospodarczych o wnioskowaniu o kredyt i opinie na temat przyczyn odmowy uzyskania kredytu; (3) opinie bankowców dotyczące polityki kredytowej ich banku oraz obserwowanego popytu na kredyt². Badania obejmują okres II kw. 2007 – IV kw. 2009 roku i są przeprowadzone w oparciu o analizę wyników ankiet wśród podmiotów gospodarczych i bankowców. Materiał źródłowy stanowią kwartal-

¹ Krótka charakterystyka możliwych kanałów wpływu kryzysu na polską gospodarkę – zob. np. [NBP, *Raport...* 2008, s. 84-97; RPP, *Raport...* 2010, s. 40].

² Szczegółowa analiza podaży kredytu zostanie pominięta.

Rys. 1. Sektor bankowy – kredyty dla przedsiębiorstw (mld zł – lewa oś) oraz udział należności zagrożonych w kredytach dla przedsiębiorstw (% – prawa oś)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KNF.

ne opracowania Narodowego Banku Polskiego, obejmujące badania opinii przedsiębiorców na temat dostępności kredytu oraz badania ankietowe skierowane do przewodniczących komitetów kredytowych w bankach [NBP, *Ankieta...* 2010].

W badanym okresie wartość kredytów dla przedsiębiorstw rosła do I kw. 2009 r., by w kolejnych kwartałach spadać (rys. 1)³. Oznacza to, że sektor bankowy w Polsce zareagował ograniczeniem dostępności kredytów dla podmiotów gospodarczych. Częściowe wytłumaczenie takiego zachowania banków może dać analiza jakości portfela kredytów dla przedsiębiorstw. Do IV kw. 2008 roku udział należności zagrożonych⁴ od przedsiębiorstw systematycznie spadał, ale od tego czasu ta tendencja

³ Bardziej szczegółowa analiza jest możliwa np. w oparciu o dostępne na stronie internetowej NBP miesięczne dane dotyczące należności i zobowiązań monetarnych instytucji finansowych (http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/na_l_zobow.html). Z danych tych wynika, że do III kw. 2008 roku następował przyrost podaży kredytów (zarówno w złotych, jak i w walutach obcych), wzrost wartości kredytów ogółem w IV kw. 2008 roku był spowodowany przeszacowaniem portfela kredytów walutowych, wynikającym z deprecjacji złotego. Nieznaczny wzrost wartości kredytów w złotych miał miejsce w II kw. 2009 roku (wtedy to wartość kredytów złotych, walutowych i kredytów ogółem osiągnęła maksimum), a od tego czasu następowało stopniowe ograniczanie zaangażowania banków w kredytowanie podmiotów gospodarczych.

⁴ W ramach stratyfikacji ryzyka kredytowego portfel kredytowy banków dzielony jest na należności normalne (opóźnienie spłaty nie przekracza jednego miesiąca, pod obserwacją (gdy opóźnienie spłaty jest większe niż miesiąc, ale krótsze niż trzy miesiące) i należności zagrożone (opóźnienie dłuższe niż 3 miesiące).

się odwróciła. Tempo spadku jakości portfela kredytów od przedsiębiorstw było szczególnie silne w I i II kw. 2009 roku. W efekcie w II kw. 2009 udział należności zagrożonych w kredytach dla przedsiębiorstw przekroczył 10%.

2. Dostępność kredytu w opinii przedsiębiorstw

Badania opinii przedsiębiorstw dotyczące dostępu do kredytu są częścią szerszego projektu oceny ekonomicznej kondycji przedsiębiorstw. Badaniem ankietowym obejmowano ponad 800 podmiotów. Pytano o to: czy ubiegają się o kredyt, jeśli tak, to czy kredyt został im udzielony, czy też nie, oraz jakie były powody odmowy. Pytano także o terminowość regulowania rat kredytowych oraz czy trudności w otrzymaniu kredytu stanowią dla przedsiębiorstw barierę rozwoju. Syntetyczne zestawienie wyników zaprezentowane jest w tab. 1.

Tabela 1. Dostępność kredytu w opinii przedsiębiorstw

	II 07	III 07	IV 07	I 08	II 08	III 08	IV 08	I 09	II 09	III 09	IV 09
Przedsiębiorstwa ubiegające się o kredyt (procent ankietowanych)											
Odsetek ubiegających się	30,3	30,6	32,4	25,1	28,3	25,5	27,4	21,9	28,4	27,4	25,1
Odmowa przyznania	13,1	11,4	13,1	13,5	10,3	14,2	18,6	33,3	29,3	29,1	19,2
Odmowa kredytu – przyczyny (procentowy udział w odmowach ogółem)											
Czynniki niezależne	26	20,2	22,2	36,7	30,4	31,3	59,5	54,7	44,1	45,1	29,3
Brak zdolności kredytowej	74	79,8	52,8	30	60,9	43,8	31	31,3	39,7	39,4	51,2
Brak zabezpieczeń	b.d.	b.d.	25	33,3	8,7	25	9,5	14,1	16,2	15,5	19,5
Trudności w otrzymaniu kredytu jako bariera rozwoju											
Odsetek wskazań	1,1	2,7	2,0	1,0	1,1	1,8	3,6	6,3	7,6	4,5	4,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

Kredyt bankowy nie stanowi głównego źródła finansowania ankietowanych przedsiębiorstw. W badanym okresie około 30% ankietowanych przedsiębiorstw ubiegało się o kredyt, z tym że od początku 2008 roku dostrzegalne jest nieznaczne obniżenie wartości tego odsetka⁵. Istotne różnice występują natomiast w liczbie podmiotów, którym odmówiono przyznania kredytu. Do III kw. 2008 roku niecałe 15% ubiegających się o kredyt przedsiębiorstw otrzymało decyzję odmowną. Natomiast

⁵ Najmniejsza liczba firm ubiegających się o kredyt występuje w I kwartale każdego roku, zjawisko to zatem należy uznać za sezonowe.

od IV kw. 2008 roku w sposób istotny rośnie odsetek odrzuconych wniosków. Najgorszy pod tym względem jest I kw. 2009 roku, kiedy to co trzeci złożony wniosek został rozpatrzony negatywnie. Wydaje się, że dopiero końcówka 2009 roku przynosi w tym względzie złagodzenie polityki banków.

Przyczyny odmowy można podzielić na niezależne i zależne od sytuacji wnioskującego podmiotu. Wyniki ankiet zdają się świadczyć o tym, że w badanym okresie czynniki w istotnym stopniu ograniczające dostęp do kredytu dla przedsiębiorstw były niezależne od wnioskujących podmiotów. W trzech kwartałach 2007 roku to źródło odmowy przyznania kredytu wskazuje ok. 20% przedsiębiorstw. Sytuacja pogarsza się w roku 2008, kiedy to nie mniej niż 30% podmiotów deklaruje ten czynnik. Kulminacja liczby odrzuconych wniosków kredytowych przypada na IV kw. 2008 roku i I kw. 2009 roku – wtedy ponad połowa odmów nie wynika ze złej sytuacji wnioskodawcy. Dopiero w IV kw. 2009 roku czynniki niezależne nie są najważniejszym powodem odmowy udzielenia kredytu. Do czynników zależnych należą: brak zdolności kredytowej i brak wymaganych zabezpieczeń. W większości badanych kwartałów brak zdolności kredytowej był głównym powodem nieotrzymania kredytu. Najwięcej wynikających z tej przyczyny odmów było w II kw. 2008 roku (60,9%)⁶; ponad połowa tak motywowanych odmów miała miejsce jeszcze w IV kw. 2007 roku i IV kw. 2009 roku. Brak wymaganych zabezpieczeń wydaje się nie mieć kluczowego znaczenia przy odmowach przyznania kredytu. Ten czynnik stanowi średnio mniej niż 20% wszystkich odmów (jedynie w trzech kwartałach ¼ i więcej przedsiębiorstw wskazywało na brak zabezpieczenia jako przyczynę niezyskania kredytu).

NBP dodatkowo pyta ankietowane przedsiębiorstwa o bariery rozwoju. Udział przedsiębiorstw (w liczbie wszystkich ankietowanych podmiotów) wskazujących na trudności w otrzymaniu kredytu jako barierę rozwoju był stosunkowo niski, tzn. w najgorszym kwartale nie przekraczał 8%. W analizowanym okresie dostrzec można jednak dwa podokresy: (1) do III kw. 2008 roku – relatywnie niższa wartość wskaźnika, tzn. nieprzekraczająca 2% (wyjątek stanowi tu III kw. 2007, w którym w porównaniu do okresu wcześniejszego wartość wskaźnika wzrosła około 2,5-krotnie, sięgając 2,7%); (2) od IV kw. 2008 roku – relatywnie wyższa wartość wskaźnika z maksimum przypadającym na II kw. 2009 roku (7,6%).

3. Dostępność kredytu w opinii banków

Narodowy Bank Polski przeprowadza kwartalne badania ankietowe skierowane do przewodniczących komitetów kredytowych 30 banków (np. [NBP, *Sytuacja...* stycznia 2010, s. 3]). Badania obejmują opinie dotyczące kredytów dla przedsiębiorstw, kredytów mieszkaniowych oraz kredytów konsumpcyjnych. Ankietowani pytani są

⁶ Dane z II i III kw. 2007 roku nie pozwalają na precyzyjną odpowiedź, jaki odsetek stanowiły odmowy wynikające z braku zdolności kredytowej, a jaki – z braku zabezpieczeń.

o kierunek zmian polityki kredytowej⁷, popyt na kredyt i oczekiwania na następny kwartał. Dla niniejszych analiz istotne są wyniki ankiet dotyczące polityki kredytowej i popytu w odniesieniu do kredytów dla przedsiębiorstw. Wyniki ankiet są agregowane i prezentowane w postaci struktur i procentu netto. Struktury wyznaczane są jako odsetek banków, które wybrały daną odpowiedź w ramach poszczególnych pytań. Odpowiedzi każdego banku są ważone udziałem tego podmiotu w segmencie rynku (wyliczanym na podstawie odpowiedniej kategorii należności tegoż banku), którego dotyczy dane pytanie. W odniesieniu do kredytów dla przedsiębiorstw przyjęto podział na trzy segmenty: kredyty krótkoterminowe, kredyty długoterminowe i kredyty ogółem⁸. Procent netto jest obliczany jako różnica między odsetkami odpowiedzi pokazujących przeciwne kierunki zmian. Stąd może on być interpretowany jako kierunek zmian w badanej próbie jako całości (czyli z pewnym uproszczeniem – w sektorze bankowym). Poszczególne pytania, możliwości odpowiedzi oraz interpretacja procentu netto zaprezentowana jest w tab. 2.

Tabela 2. Sposób liczenia i interpretacja procentu netto

Lp.	Przedmiot pytania	Wariant odpowiedzi		Interpretacja procentu netto	
		C	D	E	F
				$C - D > 0$	$C - D < 0$
1	popyt na kredyt	znacznie lub nieznacznie wzrósł	znacznie lub nieznacznie się zmniejszył	wzrost popytu	spadek popytu
2	przyczyny zmian popytu na kredyt	znaczny lub nieznaczny wpływ na wzrost popytu	znaczny lub nieznaczny wpływ na spadek popytu	dany czynnik oddziaływał na wzrost popytu	dany czynnik oddziaływał na spadek popytu
3	kryteria kredytów	znacznie lub nieznacznie złagodzone	znacznie lub nieznacznie zaostrzone	tendencja do łagodzenia kryteriów	tendencja do zaostrzania kryteriów
4	warunki kredytu / linii kredytowej	znacznie lub nieznacznie złagodzone	znacznie lub nieznacznie zaostrzone	tendencja do łagodzenia kryteriów	tendencja do zaostrzania kryteriów
5	przyczyny zmian polityki kredytowej	znaczny lub nieznaczny wpływ na złagodzenie polityki kredytowej	znaczny lub nieznaczny wpływ na zaostrzenie polityki kredytowej	dany czynnik w większym stopniu przyczynił się do złagodzenia niż zaostrzenia polityki kredytowej	dany czynnik w większym stopniu przyczynił się do zaostrzenia niż złagodzenia polityki kredytowej

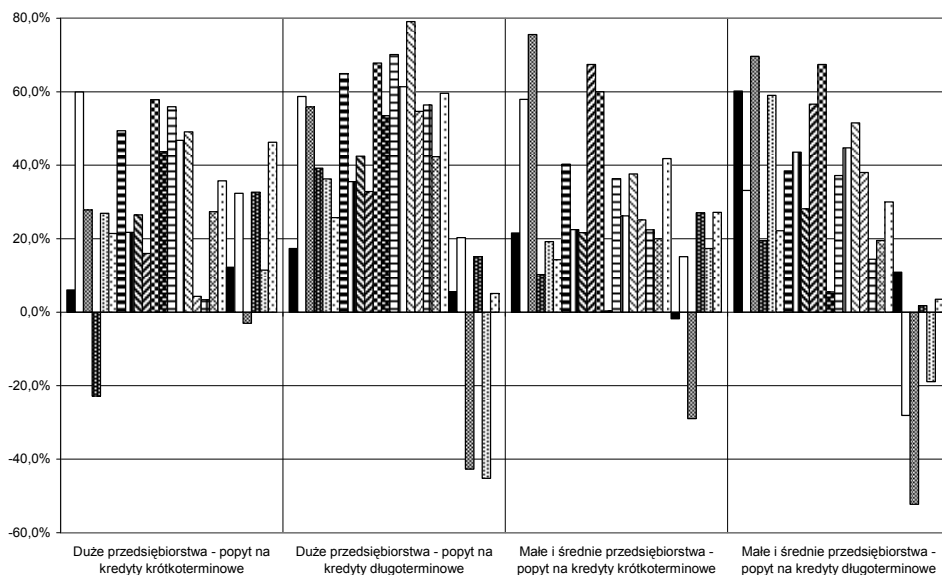
Źródło: opracowanie własne na podstawie: [NBP, *Ankieta...* 2010, s. 1-3].

⁷ Przez „politykę kredytową” rozumie się kryteria (ustalone przez bank minimalne standardy zdolności kredytowej dla otrzymania kredytu) i warunki (w szczególności: koszt odsetkowy i koszty pozaodsetkowe, zabezpieczenia, maksymalna kwota kredytu i maksymalny okres kredytowania) udzielania kredytów.

⁸ Ze względu na brak dostępnych danych nie dokonuje się podziału ze względu na wielkość przedsiębiorstwa. Ponadto uwzględnia się tylko przedsiębiorstwa będące rezydentami.

Na poniższych rysunkach zaprezentowano wyniki ankiet w postaci procentu netto, gdzie – jak to zaznaczono w tab. 2 – dodatnie wartości obrazują złagodzenie/wzrost, a ujemne zaostrenie/spadek w odniesieniu do odpowiednich pytań. Dostępne dane obejmują okres od IV kw. 2003 do IV kw. 2009 roku (łącznie 25 kwartałów), ale ze względu na temat pracy przedmiotem szczegółowej analizy będzie okres od III kw. 2007 roku (10 kwartałów)⁹.

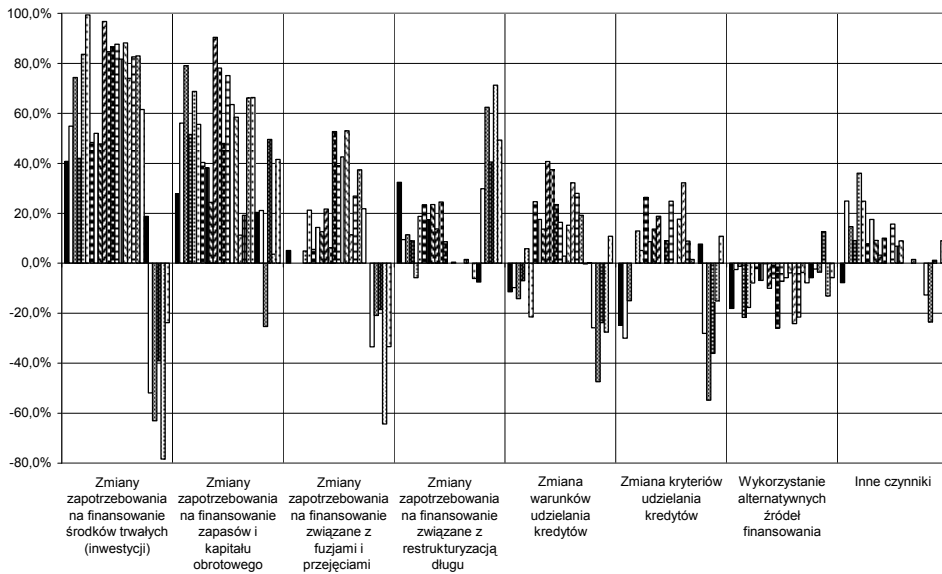
W całym okresie, z którego dostępne są wyniki ankiet, dominującą tendencją był wzrost popytu na kredyty; jedynie w czterech kwartałach następował istotny spadek popytu (rys. 2). W III kw. 2004 roku popyt na krótkoterminowy kredyt zgłaszany przez duże przedsiębiorstwa spadł o ok. 23%. W IV kw. 2008 roku o 28% zmniejszył się popyt na kredyt długoterminowy ze strony małych i średnich przedsiębiorstw. Jedyny okres, w którym wszystkie sektory zgłosiły mniejszy popyt, to I kw. 2009 roku. W przypadku dużych przedsiębiorstw popyt na kredyt krótkoterminowy spadł nieznacznie (o 3%), natomiast – na kredyt długoterminowy o prawie 43%. W odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorstw wartość procentu netto wynosi odpowiednio -29% i -52%. Od II kw. 2009 roku popyt znów rośnie z wyjątkiem III kwartału, w którym spada popyt na kredyty długoterminowe.

Rys. 2. Popyt na kredyty

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

⁹ Rysunki ilustrują cały dostępny okres. Taka prezentacja ma na celu pokazanie różnic przed wybuchem kryzysu i po nim.

Rys. 3. Przyczyny zmian popytu na kredyt

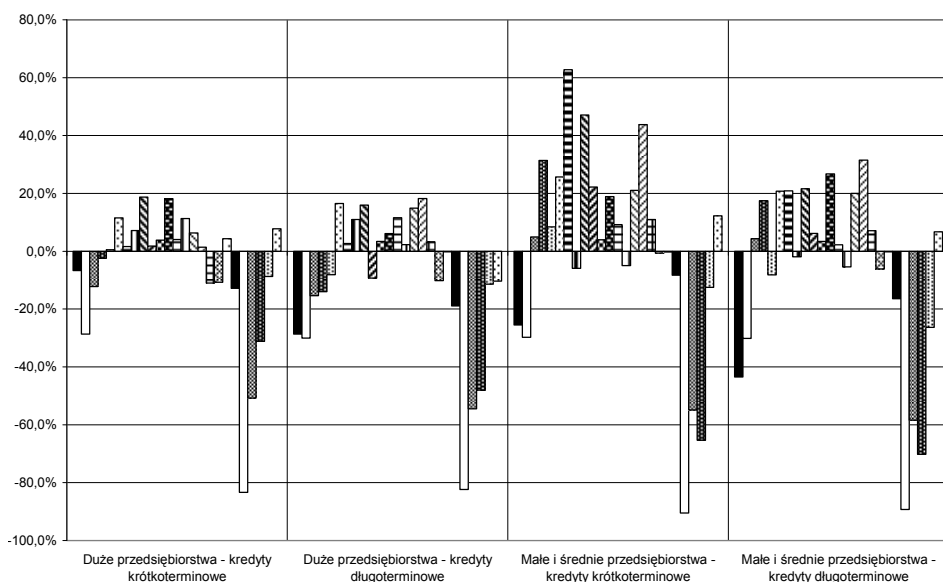
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

W opinii bankowców zmiany popytu na kredyt mogą mieć swoje źródło w: (a) zmianie zapotrzebowania na finansowanie, (b) wykorzystaniu alternatywnych źródeł finansowania, (c) zmianie polityki kredytowej banków (rys. 3). Najważniejszym powodem, dla którego przedsiębiorstwa zgłaszają popyt na kredyt, jest zapotrzebowanie na długo- i krótkoterminowe finansowanie. Do III kw. 2008 roku przedsiębiorstwa zgłaszały rosnące zapotrzebowanie na finansowanie inwestycji, zapasów i kapitału obrotowego oraz związane z fuzjami i przejęciami. Szczególnie duży popyt był zgłaszany na kredyt na finansowanie inwestycji (w okresie I kw. 2006 – I kw. 2008 wartość procentu netto wynosiła ok. 80%). W IV kw. 2008 roku po raz pierwszy spada zapotrzebowanie na finansowanie inwestycji oraz związane z fuzjami i przejęciami. Wciąż rośnie popyt na finansowanie krótkoterminowe oraz po raz pierwszy od III kw. 2006 roku pojawia się zwiększone zapotrzebowanie na finansowanie związane z restrukturyzacją długu. Z kolei w I kw. 2009 roku banki odnotowują dalsze pogłębienie osłabienia popytu na kredyty długoterminowe (-63% w przypadku kredytów inwestycyjnych), obniżenie zapotrzebowania na kredyty krótkoterminowe oraz duży wzrost popytu na kredyty na restrukturyzację długu (62,5%). W kolejnych kwartałach 2009 roku utrzymują się tendencje z I kwartału, wyjątek stanowią kredyty krótkoterminowe, gdzie popyt rośnie.

Łagodzenie polityki kredytowej banków zwiększało popyt na kredyt, natomiast zaostrzenie wywoływało spadek popytu. Po trwającym od IV kw. 2004 roku okresie, gdzie polityka kredytowa przyczyniała się do wzrostu popytu na kredyt, od IV kw.

2008 roku do III kw. 2009 roku nastąpił okres negatywnego wpływu polityki kredytowej na popyt zgłaszany przez przedsiębiorstwa. Najważniejszy pod tym względem był I kw. 2009 roku, kiedy to 54,8% netto banków wyraziło opinię, że zaostrzenie kryteriów skutkuje spadkiem popytu, a według 47,4% ankietowanych zaostrzenie warunków spowodowało zmniejszenie popytu na kredyty ze strony przedsiębiorstw.

Czynnikiem, który zmniejsza popyt przedsiębiorstw na kredyt, jest wykorzystanie alternatywnych źródeł finansowania¹⁰. Jedyne w II kw. 2009 roku banki odnotowały, że ta determinanta przyczyniła się do nieznacznego wzrostu popytu (co może oznaczać ograniczenie możliwości wykorzystania innych źródeł finansowania).

Rys. 4. Kryteria kredytów

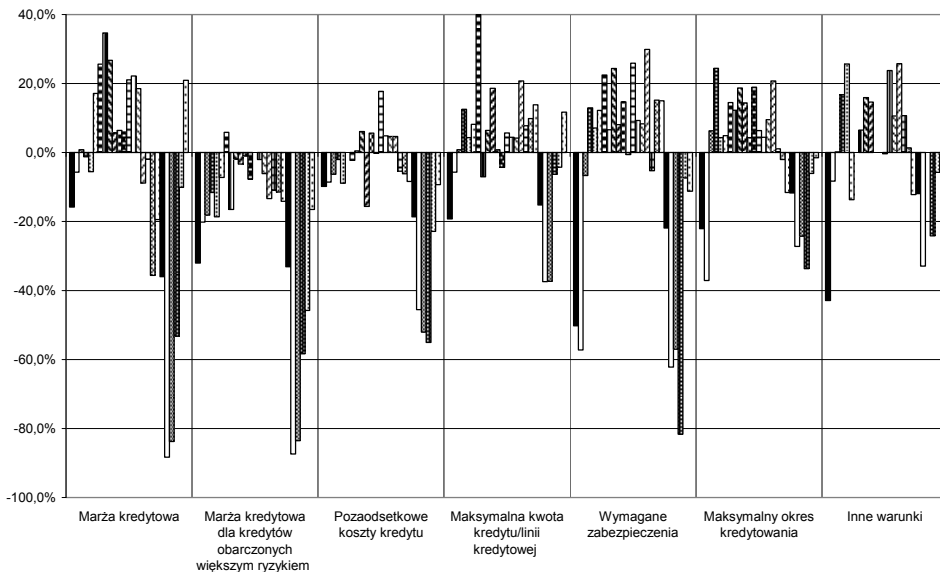
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

Na rysunku 4 zaprezentowano kształtowanie się procentu netto w odniesieniu do kryteriów przyznawania kredytów przedsiębiorstwom. Od początku 2005 roku sektor bankowy łagodził kryteria, z tym że skala tego łagodzenia była większa w odniesieniu do małych przedsiębiorstw. Pierwszy symptom zacieśnienia polityki kredytowej można zaobserwować w IV kw. 2007 roku, kiedy to w sektorze bankowym pojawia się tendencja do zaostrzenia kryteriów udzielania kredytów krótkoterminowych dużym przedsiębiorstwom (odpowiednia wartość procentu netto wynosi -11 , co oznacza, że o tyle procent więcej było banków zaostrzających kryteria

¹⁰ Należą do nich w szczególności: kredyty w innych bankach i środki własne przedsiębiorstw (np. [NBP, *Sytuacja na rynku kredytowym...* lipiec 2009, s. 5]).

niż je łagodzących). Nieznaczne zaostrzenie kryteriów w odniesieniu do wszystkich rodzajów kredytów ma miejsce w I kw. 2008 r., choć w odniesieniu do kredytów dla małych i średnich przedsiębiorstw kryteria pozostały właściwie na tym samym poziomie (w przypadku kredytów krótkoterminowych wartość procentu netto wynosi $-0,7$, a długoterminowych $-6,1$). W II kw. 2008 r. kryteria pozostają na niezmiennym poziomie, ale już w III kwartale procent netto w odniesieniu do kredytów długoterminowych zbliża się do -20 . Kluczowy jest IV kw. 2008 roku, kiedy niemalże wszystkie banki zaostrzają swoją politykę (wartość procentu netto waha się od $-82,3$ do $-90,5$). Tendencja do zaostrzania kryteriów kredytu utrzymuje się w sektorze do III kw. 2009 roku. Tempo zaostrzania kryteriów jest inne w przypadku kredytów dla dużych, a inne dla małych i średnich przedsiębiorstw. W odniesieniu do pierwszej grupy po IV kw. 2008 następane kwartały cechuje coraz mniejszy relatywny odsetek banków zaostrzających kryteria kredytu, natomiast w stosunku do drugiej grupy przedsiębiorstw II kw. 2009 roku to czas, w którym po raz kolejny zdecydowana większość banków zaostrza kryteria (procent netto wynosi odpowiednio $-65,3$ i $-70,1$ dla kredytów krótko- i długoterminowych). W IV kw. 2009 roku zaostrzeniu podlegają kryteria udzielania kredytów długoterminowych dużym przedsiębiorstwom, w pozostałych segmentach pojawia się tendencja do łagodzenia kryteriów.

Drugim obszarem kształtowania polityki kredytowej przez banki jest ustalanie warunków kredytu. NBP w ankietach pyta o siedem elementów wchodzących w skład

Rys. 5. Warunki kredytu / linii kredytowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

tych warunków (rys. 5)¹¹. Właściwie w całym analizowanym okresie banki nie zmniejszały marży kredytowej dla kredytów obciążonych większym ryzykiem. Natomiast w odniesieniu do pozostałych kryteriów od początku 2005 r. do III kw. 2009 r. obserwowane tendencje można podzielić na trzy okresy: (1) do III kw. 2007 – ogólna tendencja do łagodzenia warunków kredytu); (2) IV kw. 2007 – II kw. 2008 – zaostrzenie niektórych kryteriów (marży, pozaodsetkowych kosztów kredytu), a łagodzenie innych (zwiększanie maksymalnej kwoty kredytu, mniejsze wymagane zabezpieczenia); (3) III kw. 2008 – III kw. 2009 – zaostrzenie wszystkich warunków przyznawania kredytu. W trzecim okresie najwięcej banków zareagowało zwiększeniem marży kredytowej zarówno dla kredytów normalnych, jak i obciążonych większym ryzykiem (w IV kw. 2008 roku i I kw. 2009 roku procent netto w odniesieniu do tych kategorii wynosił ponad –80) zdecydowana większość banków zwiększyła także wymagania co do zabezpieczeń (największy odsetek banków zaostrzających to kryterium miał miejsce w II kw. 2009 roku, wartość procentu netto –81,7). Istotnie wzrosły także pozaodsetkowe koszty kredytu (procent netto w kwartałach od IV 2008 do II 2009 wynosił ok. –50). W tym okresie relatywnie mniej banków zaostrzało pozostałe warunki kredytu, choć tu także wartość procentu netto jest ujemna. W IV kw. 2009 roku banki zmniejszyły marżę kredytową (procent netto 20,9) i zwiększyły maksymalną dostępną kwotę kredytu (11,7%), natomiast w odniesieniu do pozostałych warunków kredytu dalej utrzymywała się niewielka tendencja do ich zaostrzania.

Ankietowani bankowcy podają źródła zmian polityki kredytowej (rys. 6), które można podzielić na znajdujące się:

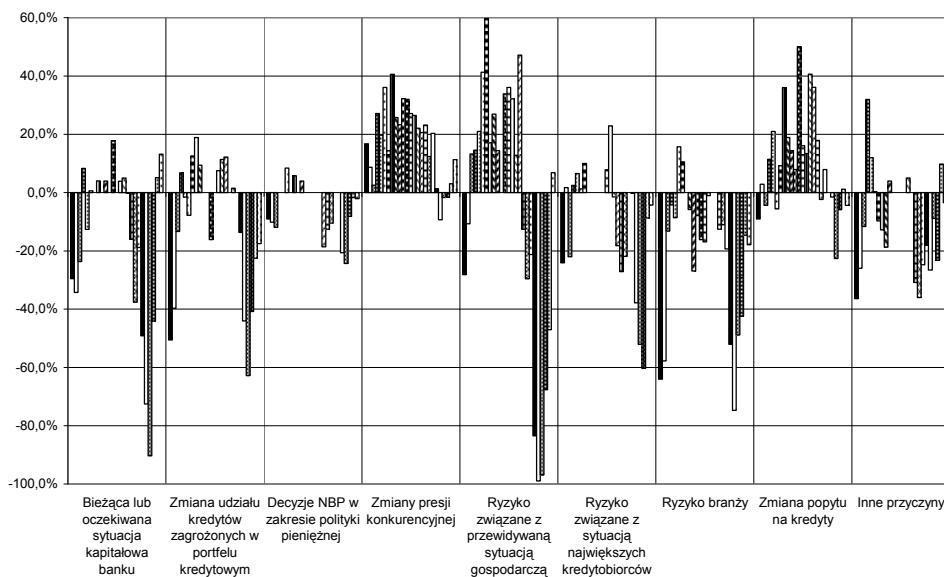
- po stronie banku – bieżąca lub oczekiwana sytuacja kapitałowa banku, zmiana jakości portfela kredytowego,
- w systemie finansowym – decyzje banku centralnego co do polityki pieniężnej, presja konkurencyjna ze strony innych podmiotów sektora bankowego,
- w realnej sferze gospodarki – przewidywana sytuacja gospodarcza, sytuacja największych kredytobiorców, sytuacja w poszczególnych branżach w gospodarce, popyt na kredyt¹².

Od początku 2005 roku do IV kw. 2007 roku sytuacja kapitałowa banków nie wpływała istotnie na ich politykę kredytową. Zmieniło się to w 2008 roku, a kulminacja nastąpiła w I kw. 2009 roku, kiedy praktycznie wszystkie banki (procent netto wyniósł wtedy –90,3) tłumaczyły zaostrzenie polityki kredytowej swoją sytuacją kapitałową¹³. Od III kw. 2008 roku banki sygnalizują pogorszenie jakości portfela kre-

¹¹ Do innych przyczyn zaliczyć można zmiany: procesów decyzyjnych, wymogów dotyczących dostarczanych dokumentów, kwoty wypłacanej jedną transzą.

¹² Wśród innych przyczyn mogą być: kryzys w sektorze bankowym, zmiany kosztów pozyskania finansowania, wahania kursu złotego, polityka właściciela (w szczególności banku zagranicznego).

¹³ Na pogorszenie sytuacji kapitałowej banków w tym okresie wpływ miał wzrost całkowitego wymogu kapitałowego, wynikający: (1) z długotrwałego wzrostu akcji kredytowej, (2) z konieczności uwzględnienia – od początku 2008 roku – w rachunku adekwatności kapitałowej wymogu z tytułu ryzyka operacyjnego, znaczącej deprecjacji złotego, w wyniku której wzrosły należności banków z tytułu kredytów walutowych, (3) z pogorszenia portfela kredytowego w wyniku osłabienia koniunktury, (4) ze strat banków związanych z tzw. problemem „toksycznych opcji walutowych”.

Rys. 6. Przyczyny zmian polityki kredytowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

dytowego. Największy odsetek banków (procent netto $-62,9$) wskazuje ten czynnik jako wpływający na zaostrzenie polityki kredytowej w I kw. 2009 roku.

Decyzje Narodowego Banku Polskiego tylko w niewielkim stopniu wpływają na politykę kredytową sektora bankowego. Presja ze strony konkurencji wpływa na łagodzenie polityki kredytowej; ma to miejsce szczególnie w okresie dobrej koniunktury.

Najważniejszą przyczyną zmian w polityce kredytowej jest postrzeganie przez banki ryzyka związanego z przewidywaną sytuacją gospodarczą. Od połowy 2004 roku do III kw. 2007 roku ocena sytuacji makroekonomicznej sprzyjała łagodzeniu polityki kredytowej. W IV kw. 2007 roku nieznaczna większość banków zaczęła negatywnie oceniać perspektywy koniunktury gospodarczej. Natomiast w okresie III kw. 2008 roku – I kw. 2009 roku praktycznie wszystkie banki wskazywały na ten czynnik jako powód zaostrzenia polityki kredytowej. Dopiero w IV kw. 2009 roku pojawiły się przeważające opinie, że banki łagodzą politykę w wyniku oczekiwania na polepszenie koniunktury (procent netto $6,8$).

Od IV kw. 2005 roku ryzyko branży, w której funkcjonuje przedsiębiorstwo ubiegające się o kredyt, stanowiło dla części banków powód do zaostrzenia polityki kredytowej¹⁴. Szczególny pod tym względem był okres od III kw. 2008 roku do

¹⁴ Nawet w okresie dobrej koniunktury banki postrzegały ryzyko branży jako czynnik raczej zaostrzenia niż łagodzenia polityki kredytowej. Oznaczać by to mogło, że banki postrzegają lepiej swoich kredytobiorców niż branże, w których ci ostatni funkcjonują.

II kw. 2009 roku, kiedy to – mierzony wartością procentu netto – odsetek banków deklarujących ten czynnik jako powód zaostrożenia ryzyka kredytowego oscylował wokół –50% (z maksimum wartości –74,7% przypadającym na IV kw. 2008 roku).

W okresie dobrej koniunktury gospodarczej sektor bankowy nie przypisuje sytuacji największych kredytobiorców większej wagi. Zmienia się to w czasie kryzysu. Wyniki ankiet pokazują dwa okresy, w których banki w większym stopniu przypisują zaostrożenie polityki kredytowej tej grupie kredytobiorców (pierwszy okres od II kw. 2007 roku do I kw. 2008 roku oraz drugi – od IV kw. 2008 do IV kw. 2009). Szczególne pod tym względem są I i II kw. 2009 roku, kiedy procent netto wynosi odpowiednio –52,1 i –60,3.

Jedną z przyczyn zmian polityki jest obserwowany przez banki popyt na kredyty. Od II kw. 2005 roku zwiększony popyt skłaniał banki do łagodzenia polityki kredytowej. Przez cały rok 2008 wpływ ten był neutralny. Wyjątkowy pod tym względem był I kw. 2009 roku, kiedy to ponad 22% netto banków twierdziło, że spadek popytu na kredyty był przyczyną zaostrożenia polityki kredytowej. W pozostałych kwartałach 2009 roku zmiany popytu znów nie miały większego znaczenia dla kształtowania polityki kredytowej ankietowanych podmiotów.

4. Zakończenie

Przeprowadzona analiza skłania do wniosku, że czas kryzysu odbił się negatywnie na dostępności kredytów dla przedsiębiorstw. Występują jednak istotne różnice między pierwszym a drugim okresem kryzysu (cezurę stanowi IV kw. 2008 roku). Do III kw. 2008 następował ciągły wzrost podaży kredytu, sytuacja kredytobiorców była stabilna, sektor bankowy nie dokonywał istotnych zmian w polityce kredytowej (choć od I kw. 2008 rośnie odsetek odmów przyznania kredytu niezależnie od kondycji ekonomicznej potencjalnego kredytobiorcy). Sytuacja zmienia się diametralnie od końca 2008 roku, kiedy to zaostrożenie polityki kredytowej staje się zjawiskiem powszechnym (najczęściej jako powód wymienia się ryzyko co do sytuacji gospodarczej oraz sytuacji kapitałowej banku). Z jednej strony banki podnoszą zarówno kryteria, jak i warunki kredytu, a z drugiej *gros* podmiotów, które mają zdolność kredytową i odpowiednie zabezpieczenia, nie otrzymuje kredytu (bezwzględna większość odmów udzielenia kredytu ma źródła niezależne od kondycji przedsiębiorstw).

Literatura

KNF, *Raport o sytuacji banków w 2007 roku*, KNF, Warszawa 2008.

KNF, *Raport o sytuacji banków w 2008 roku*, KNF, Warszawa 2009.

KNF, *Sektor bankowy: Podstawowe dane 12/2009*, www.knf.gov.pl, 20.03.2010.

NBP, *Ankieta do Przewodniczących Komitetów Kredytowych na temat sytuacji na rynku kredytowym*, www.nbp.pl, 15.03.2010.

- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw z uwzględnieniem stanu koniunktury w III kw. 2009 r. oraz prognoz na IV kw. 2009 r.*, Warszawa, październik 2009.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw z uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. 2009 r. oraz prognoz na III kw. 2009 r.*, Warszawa, lipiec 2009.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw z uwzględnieniem stanu koniunktury w I kw. 2009 r. oraz prognoz na II kw. 2009 r.*, Warszawa, kwiecień 2009.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw z uwzględnieniem stanu koniunktury w IV kw. 2008 r. oraz prognoz na I kw. 2009 r.*, Warszawa, styczeń 2009.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w IV kw. 2009 r. oraz prognoz koniunktury na I kw. 2010 r.*, Warszawa, styczeń 2010.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w IV kw. 2008 r.*, Warszawa, październik 2008.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w III kw. 2008 r.*, Warszawa, lipiec 2008.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. 2008 r.*, Warszawa, kwiecień 2008.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w I kw. 2008 r.*, Warszawa, styczeń 2008.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w IV kw. 2007 r.*, Warszawa, październik 2007.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w III kw. 2007 r.*, Warszawa, lipiec 2007.
- NBP, *Informacja o kondycji sektora przedsiębiorstw ze szczególnym uwzględnieniem stanu koniunktury w II kw. 2007 r.*, Warszawa, kwiecień 2007.
- NBP, *Raport o stabilności systemu finansowego: czerwiec 2008 r.*, Warszawa 2008.
- NBP, *Sytuacja na rynku kredytowym: wyniki ankiety do przewodniczących komitetów kredytowych: I kw. 2010*, Warszawa, styczeń 2010.
- NBP, *Sytuacja na rynku kredytowym: wyniki ankiety do przewodniczących komitetów kredytowych: III kw. 2009*, Warszawa, lipiec 2009.
- RPP, *Raport o inflacji: luty 2010 r.*, Warszawa, luty 2010.

THE AVAILABILITY OF LOANS TO ENTERPRISES DURING THE ECONOMIC CRISIS

Summary: The global financial crisis, which began in 2007 and has had its second wave from September 2008 (the bankruptcy of Lehman Brothers), reached Polish economy as well. A negative effect of the crises on the Poland's economy is shown – inter alia – in introducing tighter restrictions on the availability of commercial loans. Based on survey studies of enterprises and surveys carried out among senior loan officers, the article shows that from the fourth quarter of 2008 the availability of loans to enterprises decreased substantially. Tightening banks' credit policies were not caused in the first place by the condition of a potential borrower but by a situation in the financial system and the fear for future performance of the economy.